
Samuel Schwartz (1701-1749) kolozsvári patikus és „jeles ember“ halotti kártája

Obituary of Samuel Schwartz (1701-1749), “illustrious man” and former pharmacist of Kolozsvár

Robert Offner, MD - Universitätsklinikum Regensburg, Abt. Transfusionsmedizin [r-offner@t-online.de](mailto:offner@t-online.de)

Magyar András László, PhD – Semmelweis Orvostörténeti Könyvtár és Levéltár Budapest orvostortenet@t-online.hu

Initially submitted September 10, 2014; accepted for publication November02, 2014

Abstract:

We publish here the obituary of the former pharmacist of Kolozsvár (Klausenburg, Cluj-Napoca) Samuel Schwartz or Schwartz (1701-1749) containing new and unknown details regarding his life and activity. Schwartz was born as a “Zipser Saxon” in a wealthy merchant family of Késmark (Käsmark, Kežmarok). After finishing schools in his native town he attended the Lutheran Grammar School at Pozsony (Preßburg, Bratislava) and the Calvinist College at Sárospatak. He got his pharmaceutical training from the acknowledged physician of the town Sopron (Ödenburg), Johann Adam Gensel. He continued his pharmaceutical studies in Regensburg. Here he met the Transylvanian physician Ferenc Pápai Páriz jun. (1687-1740), who was just returning home from his peregrinations in Halle, Leiden, Franeker, Basilia and London. Schwartz wrote a dedication into Pápai's *Album amicorum* on November 17, 1725, (<http://-ppf.mtak.hu/en/073a.htm>). Schwartz took his final exam in Augsburg. Afterwards he travelled through Germany (and perhaps the Netherlands as well). These journeys explain his acquaintance with the famous professor of medicine Herman Oosterdijk at Leiden University. In 1729, backed by the the head-physician of the Transylvanian government, Sámuel Köleséri he got the rights of the pharmacy at Kolozsvár. In 1735 Schwartz married the widow of his predecessor Jakob Fojt (1683-1727), born in Eperjes (Eperies, Prešov), but their marriage remained unfruitful. The profitable pharmacy was inherited later by his talented apprentice and cousin, born also at Késmark, Tobias Mauksch (1827-1802), founder of a famous family of pharmacists in Transylvania. The full text of the necrology of Schwartz - besides his *curriculum vitae* translated here by László András Magyar - included 25 Latin and Hungarian poems of condolence as well written mainly by the members of the Reformed College of Kolozsvár. The poems however - being not very informative - are omitted here.

Keywords: Samuel Schwartz, Nekrolog, Kolozsvár, pharmacy, 18. century, Tobias Mauksch

Kulcsszavak: Samuel Schwartz, nekrológ, Kolozsvár, gyógyszerész, 18. század, Tobias Mauksch

Samuel Schwartz (1701-1749) kolozsvári patikus és „jeles ember“ halotti kártája
Obituary of Samuel Schwartz (1701-1749), “illustrious man” and
former pharmacist of Kolozsvár

Robert Offner, MD - Universitätsklinikum Regensburg, Abt. Transfusionsmedizin
r-offner@t-online.de

Magyar András László, PhD – Semmelweis Orvostörténeti Könyvtár és Levéltár Budapest

Gyászjelentők, azaz halotti kárták, ahogyan a bemutatásra kerülő nyomtatott nekrológot annak idején nevezték, nem csupán genealógiai, hanem kultúr- és tudománytörténeti szempontból is jelentős dokumentumok közé tartoznak. Egy, a 18. század első feléből származó halotti kárta nyújt alkalmat arra, hogy a „kincses Kolozsvár” első magánjogú patikatulajdonosának életébe betekintést nyerjünk és eddig ismertlen adatokkal gazdagítsuk Erdély gyógyszerészettörténetét.¹

Kolozsvár szabad királyi város gyógyszerészéről a legrégebbi hír 1573-ból származik, de ennél korábbi alapítási év nagyon valószínű.² Gyógyszertárakat a kora újkori Erdélyben is a nagyobb, mindenek előtt Nagyszeben (1494), Brassó (1512), Beszterce (1516) szász városok magisztrátusai (tanácsai) létesítettek és működtettek szerződött gyógyszerészgondnokok által.³ Ismereteink a 18. század előtti kolozsvári gyógyszerészetről meglehetősen hézagosak,

¹ Samuel Schwartz életrajzi adatai az eddig még nem közölt latin-magyar nekrológiájából váltak ismertté, amely a Román Akadémia Kolozsvári Könyvtárának állományában (jelzes: O.F.24) található meg. A nekrológ másolatának rendelkezésemre bocsátásáért Dörnyei Sándor levéltáros kutatónak (Budapest) tartozok hálával. Erre a forrásra utal továbbá Gaal György, kolozsvári helytörténész is. Gaal, György: Orvosok és gyógyszerészek sírjai a Házsongárdi temetőben a 19. század közepéig, in: Orvostudományi Értesítő, 2009, 82(2), 131-135. old. Eddig a legtöbb közleményben Fojt Jakab utódjaként egy Schwartz Sándor patikus neveztetik meg. A téves Sándor név Orient Gyulától származik, amit számos más szerző is átvett. Orient Gyula: Az erdélyi és bánáti gyógyszerészet története, Cluj-Kolozsvár 1926; Julius Orient: Aus pharmazeutischer Vergangenheit Siebenbürgens und des Banates, Mittenwald 1930, 48-51. old.

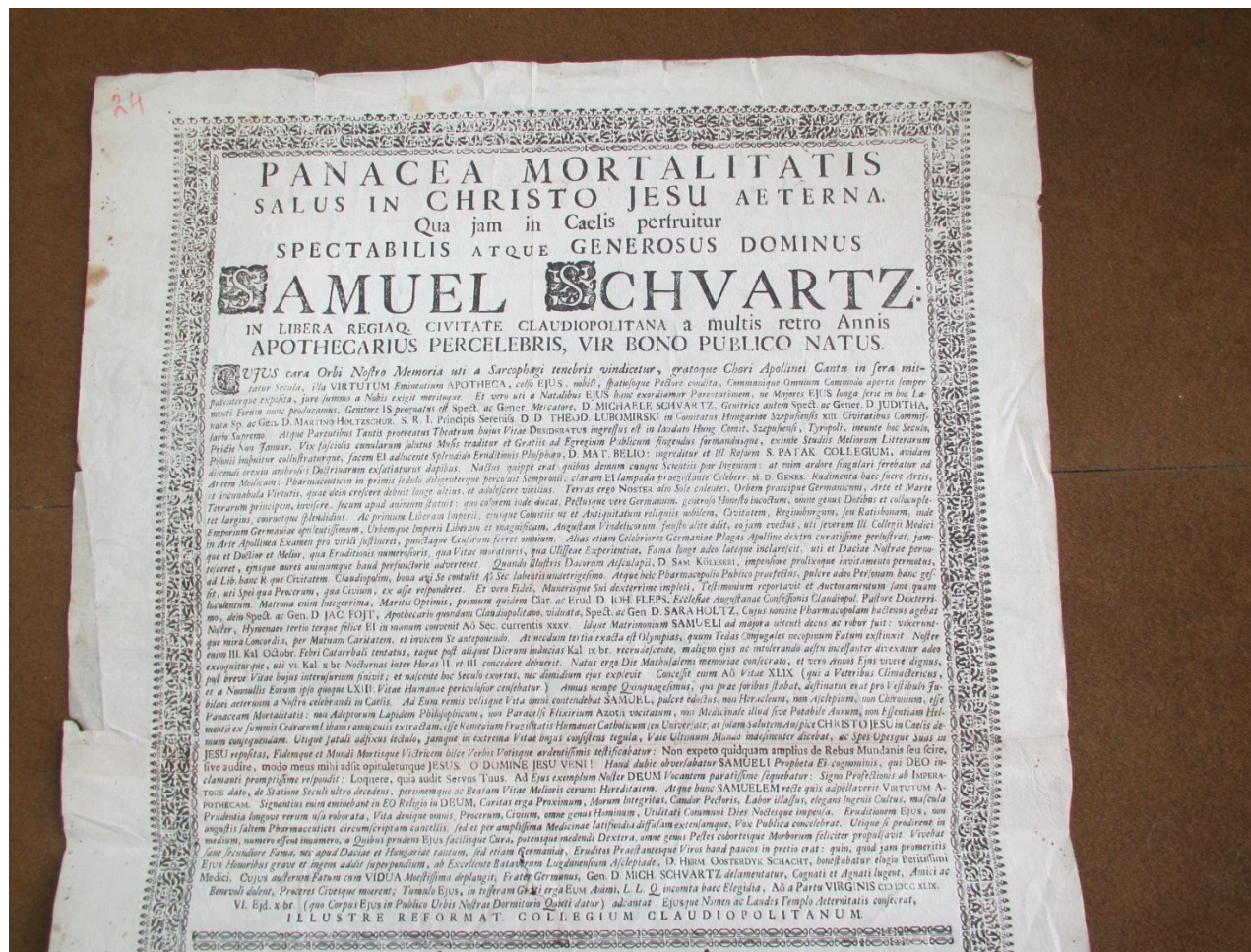
² Orient (1926), 149. old.

³ Péter H. Mária: Az erdélyi gyógyszerészet magyar vonatkozásai, Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása, Kolozsvár / Cluj-Napoca 2013, második, javított kiadás, I.-II. kötet, itt I. kötet, 24-25. old.

de néhány gyógyszerész neve fennmaradt.⁴ Orient Gyula szerint a magisztrátus a városi patikát „valószínűleg 1700 elején“ eladta, s így az első magánjogú tulajdonosa a felvidéki származású Fojt Jakab (Jakob Foit/Foith) gyógyszerész lett,⁵ akinek főbb életadatai a kolozsvári Házsongárd temetőben fennmaradt latin és magyar nyelvű sírkövére (tumba) még ma is jól leolvashatók, ami szerint ő 1684-ben Eperjesen született és 1727-ben, 44 esztendőskorában halt meg. Özvegye Fojt Sára (szül. Hocz, Hooz), a kolozsvári református egyházfi ifj. Hocz Pál lánya, aki előbb Johann Phleps (Fleps) evangélikus lelkész neje volt. A tumba feliratából kivehető, hogy kilenc gyerekük volt, de nem mind érték meg a felnőttkort. A vezető nélkül maradt kolozsvári patikában új gyógyszerészre volt igény, de nem lehetett könnyű megfelelő utódra találni. Feltehetőleg ideiglenesen provizor vezethette azt. Csupán két évvel később, 1729-ben jött - Köleséri Sámuel, az Erdélyi Gubernium híres főorvosa „hosszas és gyakori únszolásának“ köszönhetően - a szintén felvidéki származású szepesi szász patikus Samuel Schwartz (Schwartz), Kolozsvárra.

⁴ A Mauksch-Hintz-házban a néhai patikaofficina egyik falán egykori provizorai és tulajdonosai vannak felsorolva: 1573-1752 / SZÖCS MIHÁLY, PATEKÁRIUS JÁNOS, STANNO EDE, FOITH JAKAB / 1752 ÉVBEN A GYÓGYSZERTÁR A CSALÁD TULAJDONÁBA KERÜLT / MAUKSCH TÓBIÁS 1752-1802, ... etc. Meglepő, hogy Samuel Schwartz neve nem fordul elő. 1591-ből még ismertek *Adam Schacht Lipsen* (Lipce?), majd *Joannes Balck Dißburgensis* nevű német patikusok, lásd: Offner (1991), 192. old. és a 17. századból pedig Sopronyi György (1674/1678?), lásd: Gaal, György: Helytörténet – Régi gyógyszerészek síremlékei, in: Szabadság (kolozsvári napilap), 2009, május 13.

⁵ Orient (1926), 187. old.

1. ábra: Samuel Schwartz kolozsvári gyógyszerész halotti kártájának felső fele (Kolozsvár 1749)

Személyével kapcsolatosan eddig igen kevés adat állt rendelkezésünkre, ezért is tűnik érdekesnek a nekrológ bemutatása, amelyből, mint hiteles forrásból, gazdagíthatjuk ismereteinket a kolozsvári patikusra vonatkozóan. A késmárki evangélikus egyházközség anyakönyve szerint Samuel Schwartz 1701 január 4-én született egy evangélikus hitű család harmadik gyerkeként.⁶ Édesapja Michael Schwartz jómódú kereskedő, édesanyja „tekintetes és nemzetes úrnő“ Juditha Boltschuy (a nekrológ Holzschur-nak írja) a Theodor Lubomirski lengyel gróf magyarországi, Szepes vármegyei 13 városbeli legfelsőbb megbízottjának,

⁶ Aktuális genealógiai kutatások eredményeként ismerté váltak a késmárki Michael Schwartz és Juditha Boltschuy-nak (?) a gyerekei: Juditha (*1696-?), Johannes (*1698-?), Michael (*1702-?) és Samuel (04.01.1701). Lásd: Slowakei, Kirchen- und Synagogen-Bücher, 1592-1910, in: www.myheritage.de (továbbiakban: SKSB), 360, 372, 387 és 395. old.; Robert Offner: Auf Spurensuche nach schicksalhaften Begegnungen im alten Regensburg (Drei Beispiele: J. Honterus, S. Schwartz, J.B. Schmidt), in: Siebenbürgische Zeitung, 64. Jg, 2014, (előkészület alatt).

Martin Boltschuynnak volt a lánya.⁷ Samuel a helybeli késmárki iskolai tanulmányai után Pozsonyba ment s ott az evangélikus gimnáziumban a híres Bél Mátyás polihisztor tanítványa lett, majd a sárospataki Református Kollégiumba íratkozott be.⁸ Azután „Sopronban a gyógyszerészetet tanulmányozta alaposan és nagy igyekezettel, a neves Genes (sic!) orvosdoktor útmutatása mellett.“ Valószínűleg Johann Adam Gensel-ről (1677-1720) lehet szó. Tény az, hogy Sopronban a „Fekete Elefánt“ nevű patikának a tulajdonosa 1665-ben id. Kornel Gänsel, majd 1685-től annak fia ifj. Kornel Gänsel, Johann Adam Gensel (1677-1720) orvos és tudós férfi testvére.⁹ Ezek szerint Schwartznak 1720 előtt kellett Sopronba érkeznie, de hogy ott meddig tartozkodott, az nem derül ki a gyászjelentőjéből. Biztos viszont az, hogy 1725 november 17-én Regensburgban az Engel-patikában gyógyszerészsegéd volt, Georg Sigmund Stoll-nál,¹⁰ amint ezt ő maga az ifj. Pápai Páriz Ferenc (1687-1740) erdélyi orvos emlékalbumába (*Album amicorum*) beírta. Pápai hosszú külföldi tanulmányútjáról útban hazafelé, Regensburgon átutazva került, ismeretlen körülmények között, a felvidéki patikusgyakornokkal személyes kapcsolatba. Schwartz - a nekrológ szerint - Augsburgban az orvosi kollégium előtt sikerrel vizsgázott, majd bejárta Németországot.¹¹ Amint a nekrológból kiderül, Köleséri Sámuel erdélyi kormányi főorvos és a tartományi bányák főfelügyelője meggyőző munkája révén került Schwartz Magyarországról Erdélybe. Megkockáztatjuk azt a feltevést, hogy ifj. Pápai Páriz Ferenc, akárcsak azonos nevű és nagyhírű édesapja, a nagyenyedi Református Kollégium tanára és Bornemisza Anna fejedelemnő gyulafehérvári udvari orvosa, jó személyes kapcsolatban állt Köleséri Sámuel nagyszzebeni polihisztorral. Feltételezhető tehát, hogy ifj. Pápai Páriz Ferenc közvetítő szerepet játszott abban, hogy a főorvos Schwartzot rávette a Kis-Szamos menti „kincses városba“ való áttelepülésére.

⁷ A Zsigmond király korában elzálogosított 13 szepesi város Mohács után a Lublóban székelő lengyel kapitány helyett a Lubomirski grófok földesurasági fennhatósága alá került, azoknak mindinkább magánbirtokaivá lettek. A magyarországi rendek ezek visszaváltását sürgették, eredménytelenül; csak 1772-ben kerültek vissza Magyarországhoz.

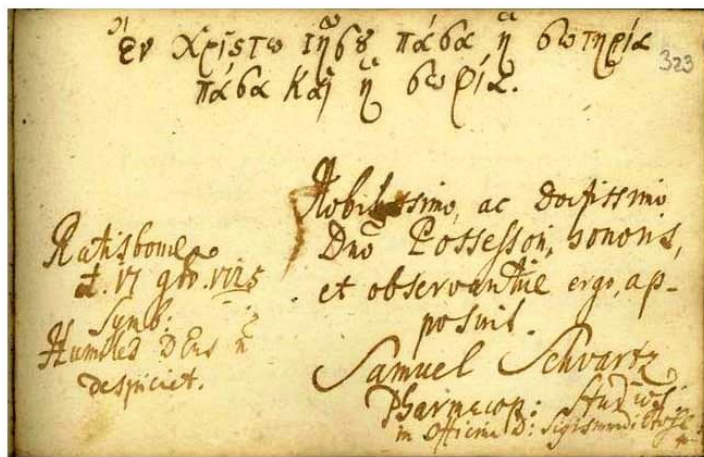
⁸ A sárospataki diákok névtárában neve hiányzik, tehát ezen adat nem bizonyítható; Hörcsik Richárd: A Sárospataki Református Kollégium diákjai 1617-1777, Sárospatak 1998, 369. old.

⁹ Halmai János: Egy gyógyszerészsegéd végrendeletei a XVII. századból, in: Orvostörténeti Közlemények / Communicationes de Historia Artis Medicinae, Budapest 1963, 29, 237. old.

¹⁰ Samuel Schwartz bejegyzése az ifj. Pápai Páriz Ferenc *Album amicorum*ában, 1725 nov. 17-én: *Samuel Schwartz Pharmacop(ola) Studios(us) in Officina D. Sigismundi Stohl, Ratisbonae, d. 17.1725* Lásd: <http://ppf.mtak.hu/en/-001a-.htm>; Christa Habrich: Apothekengeschichte Regensburgs in reichsstädtischer Zeit, München 1970, 89. old.

¹¹ Ezen adatokat az augsburgi Városi Levéltárban nem sikerült dokumentumokkal bizonyítani, amint ez Simone Herde levéltáros erre vonatkozó válaszleveléből (21.12.2013) kiderül.

A késmárki patikus, a halotti kárta szerint, 1729-ben vette át Kolozsváron a patika vezetését és 1735-ben házasságot kötött Fojt Sárával, elődje özvegyével. A nagy tudású és ambiciózus gyógyszerész hamarosan nagy elismerésnek és köztiszteletnek örvendett Kolozsvár közéletében, amit éppen a nekrológiájából tudhatunk meg.

2. ábra: Samuel Schwartz beírása Pápai Páriz Ferenc *Album amicorum*-ában
(17.11.1725)

Amikor 1749-ben, tudomásunk szerint saját utód nélkül elhunyt, özvegye a végrendelet értelmében hazahívta Tobias Maukscht (Maugsch), gyógyszerészinását, aki Németországban gyakornokoskodott, ugyanis rá bízta gyógyszerertárának vezetését.¹² Tobias szintén Késmárkon született, 1727-ben, de korán félárva lett, és édesanyja, az apai szándék ellenére iskoláztatását 13 éves korában megszakította és Kolozsvárra küldte patikusinasnak unokabátyjához¹³ Samuel Schwartzhoz, aki megkedvelte tehetséges unokaöccsét és gyámjaként támogatta, sőt ajánlólevelével küldte őt Németországba, tudásának elmélyítése céljából. Tobias Mauksch úgy Schwartznál mint külföldi kiképzése során (Ludwigsburgban Bischoff és Stuttgartban

¹² Legújabb kutatásaink ellenére sem sikerült egyértelműen bizonyítani ill. anyakönyvi adatokkal alátámasztani a Tobias Mauksch anyja és Samuel Schwartz közötti rokonsági kapcsolatot. Erre vonatkozó kitérő segítségért ezúton hálás köszönetem jár Ing. Mikulás Lipták késmárki könyvkiadónak és genealógusnak, aki több részletkérdésben támogatott.

¹³ Jakob Melzer: *Bibliographie berühmter Zipser*, Kaschau 1833, 264. old.; Christian Genersich: *Merckwürdigkeiten der königlichen Freystadt Késmark in Oberungarn, am Fusse der Carpathen, Caschau 1804*, 135-136 old. („Nach zurückgelegten Schuljahren gab ihn seine Mutter zu ihrem Vetter, Herrn Samuel Schwarz, einem gebohrnen Keßmarker, Apotheker, in der königl. frey Stadt Clausenburg, in Siebenbürgen, 1740, in die Lehre.“).

Lang patikáikban) magas szinten minősített művelője lett szakmájának.¹⁴ Visszatérve Kolozsvárra három évvel később megvásárolta a gyógyszertárat. Hamarosan nem csak városában – amelynek később országgyűlési képviselőjévé választották meg - hanem Erdély szerte jó hírnévre tett szert. A nagy elismerésnek örvendő polgár és evangélikus egyházi felügyelő életéről és érdemeiről bőven van irodalom.¹⁵

Samuel Schwartz “Kolozsvár szabad királyi városának sok éven át hírneves gyógyszerésze” és elismert polgára, akiről halotti kártája sok jót ír és dicsőíti az elhunyt hitbuzgó polgárt. A gyászjelentő orvostörténeti szempontból is érdekes és kiemelésre méltó része az, amelyben az orvoslás iránti nagy érdeklődése („az orvosi mesterség irányába különös hévség hajtotta“) és főleg a gyógyításban szerzett nagy tapasztalata kerül említésre: „Közismert volt, hogy műveltsége nem korlátozódik a gyógyszerészet szűk területére, hanem a medicina hatalmas és mérhetetlenül nagy területeit fogja át. Amint az is közismert, hogy számtalan ember akadt, akiknek bölcs és könnyen végezhető kúráival, gyógyításban eredményes jobbjával, mindenfajta kórságát és ezernyi baját sikerült szerencsésen messzire űznie.“ Mindebből arra is lehet következtetni, hogy orvostudománnyal is foglalkozott, jóllehet orvosi kiképzésére se

¹⁴ Offner, Robert / Tuka László: „A vizsga egyedül a gyógyszerészt nem képesíti, hanem a gyakorlat és a tapasztalatok“ - Tobias Mauksch kolozsvári patikus és gyógyszerészi Instructio-ja (1793), in: Orvostörténeti Közlemények / Communicationes de Historia Artis Medicinae, Budapest 2014 (előkészületben); Javításra szorul azon adat is, miszerint Tobias Mauksch a tübingeni egyetemen (is) tanult volna. Lásd: Offner, Robert: Zur Geschichte der Klausenburger Apothekerfamilie Mauksch, in: Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde, Köln/Wien 1991 14. (85.) Jahrgang, Heft 2/1991, 193. old Ez az állítás nem bizonyítható immatrikulációs adatokkal. Lásd: Gémes István: Hungari et Transylvani. Kárpát-medencei egyetemjárók Tübingenben (1523-1918), Budapest 2003, 43.old. A Habsburg tartományokban a gyógyszerészek egyetemi kiképzéséről legkorábbi hatósági rendelkezés 1774-ből származik. Lásd: Kapronczay Károly: Az egyetemi gyógyszerészképzés európai gyakorlata, in: Orvostörténeti Közlemények / Communicationes de Historia Artis Medicianae, 222-225, Budapest 2013, 59-79 old.

¹⁵ Genersich, Christian: Merckwürdigkeiten der königlichen Freystadt Késmark in Oberungarn, am Fusse der Carpathen, Caschau 1804, 54-56 old.; Melzer, Jakob: Bibliographie berühmter Zipser, Kaschau 1833, 264. old.; Bibliographisches Lexikon des Kaiserthums Österreich, Wien 1867, 17. Theil, 135-136 old.; Orient, Gyula: Erdélyi gyógyszerész-polgármesterei, szenátorai, országgyűlési képviselői és természetbuvárai, in: Erdélyi Múzeum-Egyesület Orvostudományi Szakosztályának Közleményei, Kolozsvár (Cluj), 1933, XXXVIII. kötet, IV. új sorozat, 7-9, 369 old.; Jászay, Károly: Adatok a kolozsvári ág. h. ev. egyházközség történetéhez, Cluj-Kolozsvár, 1934; Pataki Jenő: Városunk legrégebbi gyógyszertára, Orvosi Szemle 1936, 6. szám, 198-200. old.; Binder, Pál: A Mauksch család erdélyi gyógyszerész tagjai in: Orvostörténeti Közlemények / Comm. Hist. Artis Med., 107-108, Budapest 1984, 101-110. old.; Herepei, János: A Házsongárdi temető régi sírkövei, Budapest 1988, 472-475. old.; Fabritius, Guido: Verdienstvolle deutsche Apotheker aus Siebenbürgen, Drabenderhöhe 1989, 27-36. old.; Offner (1991), 192-198. old.; Wagner, Ernst: Die Bistritzer Apothekerfamilie Mauksch. Bemerkungen zu Offners Beitrag über die Klausenburger Maukschs, in: Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde, Köln/Wien 1992, 15. (86.) Jahrgang, Heft 2/1992, 192-198. old.; Offner, Robert: Zuwanderer von Zipsern nach Siebenbürgen – berühmte Zipser in Siebenbürgen, in: Peter Švorz (ed.): Spiš v kontinuite času/Zips in der Kontinuität der Zeit, Prešov/Bratislava/Wien 1995, 83-92. old; Offner, Robert: Bedeutende Zipser in Siebenbürgen, in: Karpatenjahrbuch 1996, Stuttgart 1995, 101-108. old. Tuka László: Tobias Mauksch: Instructio, in: Acta Musei Napocensis 49, Historica II 2012, vol. 49, 156-195. old.; Péter (2013), I., 232. old.; Péter (2013), II. kötet, 232-236.

konkrétabb utalás, se bizonyíték nincsen.¹⁶ Annál is érdekesebb a halotti kárta következő mondata, miszerint: „Ezért kaphatta szárnyára a hírnév, hiszen nem csak Dácia- és Hungária-, hanem Germánia-szerte is tudós és hírneves emberek tartották őt nagyra. Sőt, kiérdemelt megbecsülését még tovább tetézve, a hollandok kiváló leydeni Aszklepiadásze, Hermann Oosterdyk Schacht, ez a kitűnő orvos dicsérő szónoklatot mondott róla.“ Ez csakugyan arra enged következtetni, hogy tanulmányútja során nemcsak Németországot járta be, hanem Hollandiába is eljutott, az orvosi fakultásáról is nevezetes Leidenbe, ahol akkoriban nemcsak a világhírű Herman Boerhaave (1668-1738) orvosprofesszor, hanem 1721-től Herman Oosterdijk Schacht (1662-1744) nagy tehetségű és kiváló klinikus, valamint Bernhard Siegfried Albinus (1697-1770) anatómus és sebésztanár oktattak az orvosi karon. Nyitott kérdés marad, hogy hol, mikor és milyen alkalomból tarthatott Oosterdijk dicsérő szónoklatot Samuel Schvartzról, hiszen az ő halálakor (1749) a holland orvostanár már négy éve nem élt. Ez azt jelenti, hogy egy esetleges (személyes) megismerkedésükre 1721 és 1729 között kerülhetett sor. Ezért valószínűnek tűnik, hogy Schvartz, gyógyszerész-vizsgájának letétele után (Augsburg 1726?) tett utazása során kerülhetett el Leidenbe és ott Herman Oosterdijk Schachtal kapcsolatba.

Tekintetbe kell vennünk azt a tényt is, hogy Schvartz Regensburgban 1725 november 17-én, a hosszú egyetemi peregrinációból hazautazóban lévő ifj. Pápai Páriz Ferenc orvosdoktor *album amicorum*-ába írta be latin, meg görög nyelvű ajánlását és nevét.¹⁷ Elképzelhetőnek tűnik, hogy Leident is éppen ifj. Pápai Páriz Ferenc ajánlhatta Schvartznak, hiszen ő maga is (1715/16, 1719 és 1725-ben) hosszabb-rövidebb ideig tartozkodott ott, tanítványa volt Oosterdijk Schacht elődjének, Bernhard Siegfried Albinus professzornak. Ezen hipotézis ugyan nem bizonyítja a nekrológbeli adatot, de Schvartz személyes ismeretsége a holland professzorral valószínűnek látszik. Érdekes lenne viszont erre vonatkozóan több és bizonyítható adat birtokába kerülni. Kolozsváron Schvartzcal egyidőben tevékeny Pataki Sámuel I. (1692-1766) orvos is - többek között - 1722-ben Leidenben tanult.

¹⁶ Tar Attila: Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1694-1789 Ungarländische Studenten an den deutschen Universitäten und Hochschulen 1694-1788. Budapest 2004, 391. old.; Bozzay Réka – Ladányi Sándor: Magyarországi diákok holland egyetemeken 1595-1918. Ungarländische Studenten an niederländischen Universitäten. Hongaarse Studenten aan Nederlandse Universiteiten. 1595-1918, Budapest 2007, old; Bozzay Réka: Die Peregrination ungarländischer Studenten an der Universität Leiden 1595-1796. Budapest 2009. 427. old.

¹⁷ Regensburgból származik Samuel Schvartz gyógyszerértári gyakornok bejegyzése az ifj. Pápai Páriz Ferenc *Album amicorum*-ában, 1725 nov. 17-én: *Samuel Schvartz Pharmacop(ola) Studios(us) in Officina D. Sigismundi Stohl, Ratisbonae, d. 17.1725* Lásd: <http://ppf.mtak.hu/en/001a.htm> és Christa Habrich: Apothekengeschichte Regensburg in reichsstädtischer Zeit, München 1970, 89. old.

A halotti kárta a gyászolók között említi meg, hogy özvegyén és testvérén kívül: „(...) rokonai és gyermekei, fájlalják barátai és jóakarói, siratják felebarátjai és polgártársai.“ Nem ismert, hogy voltak saját gyerekei Sára nejétől, aki 1735-ben, házasságkötésük évében már nem lehetett fiatal asszony és előző férjétől, Fojt Jakabtól kilenc gyereke született. Sőt, első házasságából (Fleps) is lehettek gyerekei. Valószínűnek tűnik tehát, hogy a Fojt-árvákról lehetett szó.

Megemlítésre méltó a gyászjelentőnek az alsó, bekeretezett része, az egésznek talán kétharmada, amelyben összesen 25 személy verses formában, 17 latinul, 8 magyarul méltatja és búcsúztatja Samuel Schwartz polgártársat, barátot, nagyrabecsült gyógyszerészt. Íróik kivétel nélkül magyar nevű személyek. Egyetlen német nyelvű gyászszöveg vagy német nevű gyászoló nem fordul elő benne, ami evangélikus hittársai sorából joggal elvárható lenne. Zömében a kolozsvári Református Kollégium tanárai, diákjai és a kolozsvári előkelőség, egyházbeliek és nemesek fordulnak elő az írók között.¹⁸ Feltételezhető ugyan, hogy Samuel Schwartz az evangélikus egyházhoz tartozott, de a halotti kárta viszont arról tanúskodik, hogy a kolozsvári református egyházhoz tartotta nagy tiszteletben a szepesi szász patikust. Ugyanakkor nincs tudomásunk ehhez hasonló elismerésről az evangélikus (nekrológ) hitközösség részéről. Felmerül tehát a kérdés, hogy Schwartz talán - református felesége befolyására - a református egyházhoz konvertált volna, ami további kutatásokra vár.¹⁹

A függelékben mellékeljük Samuel Schwartz nekrológjának az életére vonatkozó részét, az információkban szegény részvételű versek nélkül, Magyar András László fordításában.

Függelék

¹⁸ Petrus Tsernáfalusi, Gabriel Karantsi, Michael Albisi, Stephanus N. Szatmári, Franciscus Endrédi, Andreas Forró, Ladislaus Teleki, Stephanus Márk, Sigismundus Eperjesi, Stephanus F. Debretzeni, Josephus Mezei, Johannes Tserei, Stephanus S. Bányai, Michael Somkádi, Stephanus H. Dési, Michael Szász, Bárány Kemény István, Gróf Bethlen Gergely, Bárány Kemény Simon, Bárány Jósika Dániel, Gróf Rhédei Farkas, R.Sz.B. Gróf Teleki István, Tsepregi Mihály, Enyedi Sámuel. A nyomtatást Pataki József végezte a Református Kollégium megbízásából 1749-ben.

¹⁹ Pillanatnyilag nincs rá lehetőségünk ezt a feltételezést egyházi anyakönyvi adatokkal bizonyítani.

„A halandóság mindent gyógyító orvossága örök üdvünk Krisztusban, amelyet immár a mennyben élvez a Tekintetes és Nemzetes, és egykoron a köz üdvére született Samuel Schvartz Úr, Kolozsvár szabad királyi városának sok éven át hírneves gyógyszerésze.

Azt pedig, hogy az ő áldott emlékét világunk számára a szarkofág sötétjétől megvédelmezzük, és az apollóni kar édes énekével a késő századokra is ráhagyományozzuk, illetve, hogy kimagasló erényeinek ama gyógyszerháza, amely az ő magasrendű, nemes és nyitott lelke mélyéről tárult elénk, mindannyiunk üdvére örökkön örökké nyitva álljon, a megboldogult teljes joggal és méltán várhatja el tőlünk. Avégett pedig, hogy e gyászbeszédet születésétől kezdjük, és hogy ősei hosszú sorának részletezésével most ne tartsuk föl a gyásznak eme aktusát, csak annyit mondunk, hogy az Elhunyt atyja a Tekintetes és Nemzetes Michael Schvartz, kereskedő úr, édesanyja pedig a Tekintetes és Nemzetes Juditha úrnő, Martinus Holtzschurnak, a Szent Római Birodalom felséges fejedelme, Theodor Lubomirski, magyarországi, Szepes vármegyei 13 város-beli legfelsőbb megbízottjának a leánya volt. Ily nemes szülőktől eredvén, kívánt gyermekként lépett ennek az életnek a színterére az említett magyarországi, Szepes megyei városban, Tyropolisban (Késmárkon), századunk kezdetén, a január nonája előtti napon. Alig került ki bölcsőcskéjének pólyái közül, máris a tudományoknak és a művészeteknek szentelték, hogy az előkelő társaság számára formálhassák és alakíthassák. A széptudományokba Pozsonyban vezették be is itt készítették föl rájuk kiválóan, a műveltség ragyogó fényforrása, Bél Mátyás fáklyájának fényénél. Ezután a Tekintetes Sárospataki Református Kollégiumba iratkozott, hogy hatalmas tudásszomját és tudás-éhségét a tudomány itteni ambrosziás lakomájával oltsa. És noha bármely tudományhoz meglelt volna a tehetsége, ám az orvosi mesterség irányába különös hévség hajtotta. Először is Sopronban a gyógyszerészetet tanulmányozta alaposan és nagy igyekezettel, a neves Genes (sic!) orvosdoktor útmutatása mellett.²⁰ Mindezekkel azonban csupán mesterségének alapjait sikerült megvetnie és erényének bölcséjét sikerült megalkotnia, ám mindebben tovább kellett még gyarapodnia, és előre kellett még haladnia. A mi Sámuelünk ezért más nap által megvilágított vidékekre utazott, s elhatározta, hogy különösen Némethont járja be, amely a tudományokban és a hadviselésben egyaránt az élen jár, hogy

²⁰ Valószínűleg Johann Adam Gensel-ről (1677-1720) lehet szó. Tény az, hogy Sopronban a „Fekete Elefánt” nevű patikának a tulajdonosa 1665-ben Kornel Gänzel, majd 1685-től annak fia Kornel Gänzel jun., Johann Adam Gensel testvére. Lásd: Halmai János: Egy gyógyszerészsegéd végrendeletei a XVII századból, in: Orvostörténeti Közlemények / Communicationes de Historia Artis Medicinae, Budapest 1963, 29, 237. old.

innét színesítse tudását, illetve, hogy igaz német lelkét, melyre eleve a nemesség és tisztesség volt jellemző mindenfajta jóval gazdagítsa és ékítse, hogy ekképpen még ragyogóbbá váljék. Először is a szabad birodalmi, gyűléseiről és egyéb hírességeiről nevezetes várost, Regensburgot vagy Ratisbonát kereste föl, majd innen nemsokára szerencsésen Németország leggazdagabb szabad és hatalmas birodalmi kereskedővárosába, Augsburgba (Augusta Vindelicorum) érkezett, s ha már ide vetődött, avégett, hogy az itteni nagyságos orvoskollégiumnak az apollóni mesterségben megkívánt vizsgáját legjobb tudása szerint letehesse, a vizsgáztatók minden követelményét teljesítette. Apollón vezérletével Németon egyéb nevezetesebb vidékeit is alaposan bejárta, és immár tudósabbá, jobbá, műveltebbé és megletebbé lett, ödüsszeuszi tapasztalatokra és olyan széles körű hírnévre tett szert, hogy még a mi Dáciánkban is ismertté vált, és nem is csak futólag keltette fel e tartomány érdeklődését. Mikor aztán a dákok hírneves Aszklépiosza, Köleséri Sámuel hosszas és gyakori unszolásának engedve, a jelen század 29. esztendejében, szerencsés módon e tartomány szabad királyi városába, Kolozsvárba költözött, és itt a városi gyógyszerész vezetője lett, kellemetes személyiségével mind az előljárók, mind a polgárok reményeinek teljes mértékben megfelelt. Tanúsággal szolgál arra és bőségesen bizonyítja azt, hogy mind hitének, mind pedig hivatásának teljes mértékben eleget tett az a tény is, hogy egy feddhetetlen özvegyasszony, a tekintetes és nemzetes Sara Holtz, akinek a lehető legkiválóbb férjei voltak korábban, nevezetesen először a kiváló és tudós Johann Fleps úr, a lutheránus egyház kitűnő kolozsvári lelkipásztora, majd a tekintetes és nemzetes Jacob Fojt úr, a néhai kolozsvári gyógyszerész, aki korábban maga vezette a városi patikát, e század 35. esztendejében, harmadszorra néki nyújtotta kezét. Ez a házasság a mindig többre törekvő Sámuelnek nagy előnyére vált és nagy erőt adott. Csodálatos egyetértésben és kölcsönös szeretetben, egymásnak áldozva magukat, éltek együtt nejevel. Ám még nem telt le a harmadik olümpiász. midőn a házastársi fáklyákat a váratlan sors kioltotta. A mi Sámuelünket Október III. Kalendéján katarrhusos láz támadta meg, amely néhány napos enyhület után november Kalendéján annyira felerősödött, hogy veszedelmes és tűrhetetlen forróságával immár állandóan gyötörte a beteget és annyira kiszárította, hogy november VI. Kalendéján a 2. és 3. éjjeli óra közt meg kellett adnia magát néki. Tehát, bár egykor Mathuzsálem emlékének szentelt napon született, és annyi életévet is érdemelt volna, mint ő, ám mégis rövid életidő után kellett befejeznie földi pályafutását. Negyvenkilencedik életévében kellett távoznia –

abban az életévben, amelyet a régiek klimaktérikusnak neveztek és többen is még a 63-diknál is veszedelmesebbnek tartottak.

Az 50. esztendejét tehát, amelynek már küszöbén állt, immár a mennyben kell a mi Sámuelünknek örökké ünnepelnie. De hiszen Sámuel egész életében, minden erejével erre is törekedett, hiszen jól tudhatta, hogy sem héraklészi, sem aszklépioszi, sem pedig kheiróni ellenszer nem létezik a halál ellen, sem az alkimista bölcsek köve, sem Paracelsus azothnak nevezett elixírje, sem a gyógy- vagy más néven iható arany, sem Helmont Libanon cédrusainak legmagasabb ágaiból kivont esszenciája nem lehet általános orvosság az emberi sérülékenységre. Csakis Jézus Krisztus vezérletével, a mennyekben kereshetjük legfőbb üdvünket és egészségünket. Amint halálos ágyához szegezve, immár életének utolsó lépcsőjén állva, folyamatosan búcsút is mondott a világnak, és reményét és bizodalját egyedül Jézusba vetve, a világ és a halál fölötti győzelembe helyezett hitét e buzgó imával bizonyította: „nem szeretnék semmit többé a világ dolgai közül sem tudni, sem hallani, csak Jézus legyen velem és ő segítsen engem. Ó Jézus Urunk, jöjj hát!”

Kétség kívül megfogadta a hasonnevű Sámuel próféta szavát, aki, mikor Isten megszólította, azonnal így felelt: „Beszélj! Szolgád hallgat Téged!” Az ő példája nyomán követte készségesen a mi Sámuelünk is az őt hívó Istent. S mikor a mi Uralkodónk megadta a jelet, e világi állomáshelyét önként és szívesen hagyta el, csupán a rá váró örök és jobb életet tartva szeme előtt. Ezt a Sámuelet joggal nevezte egyszer valaki az „erények raktára”-nak. Mert szembetűnő volt erős Istenhite, felebarátjai iránti szeretete, erkölcsi tisztasága, nagylelkűsége, fáradhatatlansága, választékos műveltsége, a hosszú tapasztalat szülte férfiúi bölcsessége, s végül egész élete, amelyet rokonai, polgártársai és minden rendű és rangú ember javára fordított éjjel nappal szüntelen. Közismert volt, hogy műveltsége nem korlátozódik a gyógyszerészet szűk területére, hanem a medicina hatalmas és mérhetetlenül nagy területeit fogja át. Amint az is közismert, hogy számtalan ember akadt, akiknek bölcs és könnyen végezhető kúráival, gyógyításban eredményes jobbjával mindenfajta kórságát és ezernyi baját sikerült szerencsésen messzire űznie. Ezért kaphatta szárnyára a hírnév, hiszen nem csak Dácia- és Hungária-, hanem Germánia-szerte is tudós és hírneves emberek tartották őt nagyra. Sőt, kiérdemelt megbecsülését még tovább tetézve, a hollandok kiváló leydeni Aszklepiadésze, Hermann Oosterdyk Schacht, ez a kitűnő orvos dicsérő szónoklatot mondott róla.

Keserű sorsát gyászoló özvegyével együtt siratja őt ikertestvére²¹ Michael Schwartz Nemzetes úr, és gyászolják rokonai és gyermekei, fájlalják barátai és jóakarói, siratják felebarátjai és polgártársai. Sírkövén, L.L.Q hálájának jeleképpen ez a fésületlen elegidia áll majd, a Szűz születésének 1749. Eszten-dejében, október VI. Kalendéján (?) – amikor teste a városunk köztemetőjében nyugalomra helyeztetik. Nevét és dicséretét az Örökkévalóság Templomában a Nagyságos Kolozsvári Református Kollégium szenteli meg.”

Források és irodalom

1. BINDER, Pál: *A Mauksch család erdélyi gyógyszerész tagjai*, in: Orvostörténeti Közlemények / Orvostörténeti Közlemények / Communicationes de Historia Artis Medicinae, 107-108, Budapest 1984.
2. BOZZAY, Réka / LADÁNYI, Sándor: *Magyarországi diákok holland egyetemeken 1595-1918. Ungarländische Studenten an niederländischen Universitäten. Hongaarse Studenten aan Nederlandse Universiteiten*. 1595-1918, Budapest 2007.
3. BOZZAY, Réka: *Die Peregrination ungarländischer Studenten an der Universität Leiden 1595-1796*, Budapest 2009.
4. FABRITIUS, Guido: *Beiträge zur Geschichte der deutschen Apotheken und Apotheker in Siebenbürgen*, Deutscher Apotheker Verlag, Drabenderhöhe 1986.
5. FABRITIUS, Guido: *Verdienstvolle deutsche Apotheker aus Siebenbürgen*, Deutscher Apotheker Verlag, Drabenderhöhe 1989.
6. GAAL, György: *Orvosok és gyógyszerészek sírjai a Házsongárd temetőben a 19. század közepéig*, in: Orvostudományi Értesítő, 82(2), Kolozsvár 2009.
7. GAAL, György: *Helytörténet – Régi gyógyszerészek síremlékei*, in: Szabadság (kolozsvári napilap), 2009, május 13.
8. GENERSIICH, Christian: *Merckwürdigkeiten der königlichen Freystadt Késmark in Oberungarn, am Fusse der Carpathen*, Caschau 1804.
9. HABRICH, Christa: *Apothekengeschichte Regensburgs in reichsstädtischer Zeit*, München 1970.
10. HALMAI, János: *Egy gyógyszerészsegéd végrendeletei a XVII századból*, in: Orvostörténeti Közlemények / Communicationes de Historia Artis Medicinae, Budapest 1963, 29.
11. HERPEI, János: *A Házsongárdi temető régi sírkövei*, Budapest 1988.

²¹ SKSB: 395. old. A késmárki evangélikus egyházközség anyakönyvében csakugyan megtalálható Michael Schwartz születési bejegyzése, 1702 július 19.-én. Ebből kifolyólag őt nem lehet ikertestvérenek tekinteni, hiszen két évvel fiatalabb volt. Samuelnek az anyakönyvi beírás szerint nem volt ikertestvére, SKSB: 387. old.

12. HÖRCSIK, Richárd: *A Sárospataki Református Kollégium diákjai 1617-1777*, Sárospatak 1998.
13. JÁSZAY, Károly: *Adatok a kolozsvári ág. h. ev. egyházközség történetéhez*, Cluj-Kolozsvár, 1934.
14. KAPRONCZAY, Károly: *Az egyetemi gyógyszerészképzés európai gyakorlata*, in: *Orvostörténeti Közlemények / Communicationes de Historia Artis Medicinae*, 222-225, Budapest 2013.
15. MELZER, Jakob: *Bibliographie berühmter Zipser*, Kaschau 1833.
16. Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára: <http://ppf.mtak.hu/en/001a.htm>.
17. OFFNER, Robert: *Zur Geschichte der Klausenburger Apothekerfamilie Mauksch*, in: *Zeitschrift für Siebenbürgische Landeskunde*, Köln/Wien 1991 14. (85.) Jahrgang, Heft 2/1991.
18. OFFNER, Robert: *Zuwanderer von Zipsern nach Siebenbürgen – berühmte Zipser in Siebenbürgen*, in: Peter Švorz (ed.): *Spiš v kontinuite času/Zips in der Kontinuität der Zeit*, Prešov/Bratislava/Wien 1995.
19. OFFNER, Robert: *Bedeutende Zipser in Siebenbürgen*, in: *Karpatenjahrbuch* 1996, Stuttgart 1995, 101-108. old.
20. OFFNER, Robert: *Auf Spurensuche nach schicksalhaften Begegnungen im alten Regensburg (Drei Beispiele: J. Honterus, S. Schwartz und J.B. Schmidt)*, in: *Siebenbürgische Zeitung*, 64. Jg., München 2014 (előkészületben).
21. OFFNER, ROBERT / TUKA LÁSZLÓ: *„A vizsga egyedül a gyógyszerészt nem képesíti, hanem a gyakorlat és a tapasztalatok“ - Tobias Mauksch kolozsvári patikus gyógyszerész Instructio-ja (1793)*, in: *Orvostörténeti Közlemények / Communicationes de Historia Artis Medicinae*, Budapest 2014 (előkészületben)
22. ORIENT, Gyula: *Az erdélyi és bánáti gyógyszerészet története*, Cluj-Kolozsvár 1926; Julius Orient: *Aus pharmazeutischer Vergangenheit Siebenbürgens und des Banates*, Mittenwald 1930.
23. ORIENT, Julius: *Die Apotheker-Senatoren, -Gelehrten und -Bürgermeister von Siebenbürgen*, Vortrag gehalten auf der 3. Hauptversammlung der Gesellschaft für Geschichte der Pharmazie in Wien 14-17 Mai 1931, Mittenwald (Bayern) 1931.
24. ORIENT, Gyula: *Erdély gyógyszerész-polgármesterei, szenátorai, országgyűlési képviselői és természetbuvárai*, in: *Erdélyi Múzeum-Egyesület Orvostudományi Szakosztályának Közleményei*, Kolozsvár (Cluj), 1933, XXXVIII. kötet, IV. új sorozat, 7-9.
25. PATAKI, Jenő: *Városunk legrégebbi gyógyszerháza*, *Orvosi Szemle*, Kolozsvár 1936, 6. szám.
26. PÉTER, H. Mária: *Az erdélyi gyógyszerészet magyar vonatkozásai*, *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület kiadása*, Kolozsvár/Cluj-Napoca 2013, második, javított kiadás, I.-II. kötet
27. SLOWAKEI, KIRCHEN- UND SYNAGOGEN-BÜCHER, 1592-1910: WWW.MYHERITAGE.DE

28. TAR Attila: *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1694-1789*
Ungarländische Studenten an den deutschen Universitäten und Hochschulen 1694-1788.
Budapest 2004.
 29. TUKA, László: *Tobias Mauksch: Instructio*, in: *Acta Musei Napocensis* 49, Historica II
2012.
 30. WAGNER, Ernst: *Die Bistritzer Apothekerfamilie Mauksch. Bemerkungen zu Offners*
Beitrag über die Klausenburger Maukschs, in: *Zeitschrift für Siebenbürgische Landes-*
kunde, Köln/Wien 1992, 15. (86.) Jahrgang, Heft 2/1992.
-